

„Biblioteczka Toruńska” (1980–1984) **– seria Toruńskiego Towarzystwa Kultury**

Popularyzacja historii regionu i utrwalanie jego tradycji to jedne z podstawowych zadań stawianych przed lokalnymi towarzystwami kulturalnymi. Realizuje się je poprzez inicjowanie badań regionalnych, jak i publikowanie wydawnictw o charakterze popularnonaukowym. Opracowania takie odpowiadają na potrzeby społeczności lokalnych, a równocześnie przygotowują materiały przydatne dla badaczy dziejów ponadregionalnych¹. Na gruncie toruńskim zasługi w pogłębianiu świadomości historycznej wśród mieszkańców miasta ma wiele instytucji i towarzystw. Jednym z nich jest Toruńskie Towarzystwo Kultury (TTK), którego cykl wydawniczy „Biblioteczka Toruńska”, popularyzował historię regionu². Założeniem tej serii było uczczenie jubileuszu siedemsetpięćdziesięciolecia pomorskich miast Torunia i Chełmna. Poszczególne pozycje „Biblioteczki Toruńskiej” w ujęciu popularnonaukowym prezentowały historię, tradycję i kulturę regionu, liczone przy tym na zainteresowanie lokalnych społeczności zaciekawionych dziejami własnych miast.

Stan badań

Seria nie doczekała się dotychczas opracowania monograficznego, chociaż o aktywności wydawniczej TTK (w tym o „Biblioteczce Toruńskiej”) wzmiankowano kilkakrotnie. Pojedyncze informacje na ten temat przynoszą cyklicznie publikowane sprawozdania Towarzystwa³. Drobnymi wiadomościami dostarczają opracowania dotyczące życia kulturalnego Torunia⁴. Stosunkowo najobszerniej działalność wydawniczą TTK przedstawił Czesław Niedzielski w opracowaniu poświęconym dwudziestopięcioleciu Towarzystwa⁵, do którego dołączono zestawienie bibliograficzne wydawnictw TTK w układzie działowym, sporządzone przez Kazimierę

¹ A. Tomczak, *Historyczne badania regionalne i ich znaczenie*, [w:] *O uprawianiu i znaczeniu historii regionalnej. Materiały konferencji naukowej „Historia regionalna – jej miejsce w świadomości społecznej”*. Toruń 6–7 kwietnia 1990 r., Ciechanów–Toruń 1991, s. 16.

² R. Sudziński, *Rozwój badań regionalnych nad dziejami Pomorza Nadwiślańskiego i Kujaw*, [w:] *O uprawianiu i znaczeniu historii regionalnej*, s. 82–83.

³ *Toruńskie Towarzystwo Kultury 1976–1979*, Toruń 1980; *Toruńskie Towarzystwo Kultury. Sprawozdanie z działalności za lata 1980–1984*, oprac. P. Petrykowski, Toruń 1984; *Toruńskie Towarzystwo Kultury. Sprawozdanie z działalności w latach 1984–1988*, oprac. W. Janikowska, Toruń 1988; *Stan aktualny i zadania Toruńskiego Towarzystwa Kultury w latach 1989–1992. Uchwała IV Walnego Zgromadzenia TTK*, Toruń 1989.

⁴ J. Bełkot, R. Sudziński, *Uwarunkowania życia kulturalnego Torunia*, [w:] *O życiu kulturalnym w Toruniu w latach 1945–1985*, red. i przedm. Cz. Niedzielski, Toruń 1989, s. 11–67; J. Bełkot, *Przeobrażenia twórczych środowisk artystycznych*, [w:] *ibidem*, s. 68–123; B. Domańska, *Instytucje i organizacje upowszechniania kultury*, [w:] *ibidem*, s. 124–164; B. Janiszewska-Mincer, *Życie kulturalne Kujaw i Pomorza w publikacjach z lat 1978–1984*, *Rocznik Kulturalny Kujaw i Pomorza*, t. 11: 1978–1985, s. 185–199.

⁵ *Toruńskie Towarzystwo Kultury 1976–2001*, tekst i oprac. ogólne Cz. Niedzielski, Toruń 2001.

Dziurlikowską⁶. O „Biblioteczce Toruńskiej” wspomniała Lidia Klimaszewska omawiając działalność Oficyny Drukarskiej Książnicy Miejskiej⁷. Cykl doczekał się także recenzji⁸. Generalnie jednak „Biblioteczce Toruńskiej” dotychczas nie poświęcono wiele uwagi, co zachęciło autorkę do szerszego zaprezentowania tego nieomal zapomnianego już wydawnictwa. Dodatkowo informacje zawarte w dokumentach przechowywanych w Archiwum Państwowym w Toruniu w ramach zespołów Komitet Obchodów 750-lecia m. Torunia oraz Urząd Wojewódzki w Toruniu (Nadzór nad stowarzyszeniami. Działalność Toruńskiego Towarzystwa Kultury za lata 1976–1981) pozwoliły ten obraz znacznie wzbogacić.

Historia TTK i jego działalność

Toruńskie Towarzystwo Kultury zostało powołane na zebraniu organizacyjnym 26 lutego 1976 r. Do spotkania tego doszło z inicjatywy Mariana Skudlarskiego, dyrektora Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego⁹, który w imieniu ówczesnych władz propagował tworzenie struktur społecznych w nowo powstałym województwie toruńskim¹⁰. Awans administracyjny miasta przyczynił się do powstania nowych organizacji, takich jak omawiane TTK, względnie przyspieszył usamodzielnienie się instytucji już istniejących, np. Biura Wystaw Artystycznych¹¹.

TTK wzorowano na wieloletniej działalności Kujawsko-Pomorskiego Towarzystwa Kulturalnego, spajającego społeczny ruch kulturalny w byłym województwie bydgoskim. Wśród dziewięćdziesięciu sześciu członków założycieli znaleźli się przedstawiciele towarzystw regionalnych i kulturalnych, społecznych ognisk artystycznych, regionalnych muzeów, domów kultury i bibliotek z terenu całego województwa, a także dziennikarze, pracownicy naukowcy, reprezentanci władz politycznych i administracyjnych województwa i Torunia¹². Nowa organizacja miała za zadanie koordynowanie pracy oddziałów lokalnych, ognisk artystycznych i innych instytucji działających na podstawie wspólnego statutu lub zrzeszonych z nią przy zachowaniu samodzielności¹³. W momencie tworzenia TTK w jego skład wchodziło siedem oddziałów regionalnych (m.in. Chełmińskie Towarzystwo Kultury, Grudziądzkie Towarzystwo Kultury, Golubsko-Dobrzyńskie Towarzystwo Kultury) oraz

⁶ Wydawnictwa Toruńskiego Towarzystwa Kultury w latach 1976–2001, oprac. na podst. zestawienia bibliograficznego K. Dziurlikowskiej, [w:] *Toruńskie Towarzystwo Kultury 1976–2001*, s. 69–77.

⁷ L. Klimaszewska, *Oficyna Drukarska Książnicy Miejskiej im. Mikołaja Kopernika w Toruniu (część II)*, *Folia Toruniensia*, t. 9–10: 2009–2010, s. 75–84.

⁸ J. Wiesiołowski, *Biblioteczka Toruńska*, nr 1, 3–6, pod red. A. Tujakowskiego [Rec.], *Zapiski Historyczne*, t. 48: 1983, z. 3, s. 215–218; S. K. Kuczyński, K. Ciesielska, *Herb i pieczęcie miasta Torunia* [Rec.], *Archeion*, [t.] 77: 1984, s. 202–205.

⁹ *Toruńskie Towarzystwo Kultury 1976–2001*, s. 7.

¹⁰ Województwo toruńskie powstało w konsekwencji podziału dotychczas istniejącego województwa bydgoskiego na trzy nowe jednostki: woj. bydgoskie, woj. toruńskie i woj. włocławskie. Zmian terytorialnych dokonano na podstawie ustawy o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa uchwalonej przez sejm 28 V 1975 r. oraz zmiany ustawy o radach narodowych, która miała obowiązywać od 1 VI 1975 r. (zob. Z. Biegański, *Kształt terytorialno-administracyjny regionu kujawsko-pomorskiego w XIX i XX wieku*, [w:] *Związki Kujaw i Pomorza na przestrzeni wieków. Zbiór studiów*, red. Z. Biegański, W. Jastrzębski, Bydgoszcz 2001, s. 53–54).

¹¹ J. Belkot, *Przeobrażenia twórczych środowisk*, s. 112. Do 1975 r. Biuro Wystaw było oddziałem BWA warszawskiego, później bydgoskiego. Biuro organizowało wystawy w Toruniu od 1950 r., ale nazwa BWA przyjęła się dopiero w 1962 r. (zob. B. Domańska, *Instytucje*, s. 135).

¹² *Toruńskie Towarzystwo Kultury 1976–2001*, s. 7. W innej publikacji wspomina się o 95 członkach założycielach (zob. *Toruńskie Towarzystwo Kultury 1976–1979*, s. 5).

¹³ *Toruńskie Towarzystwo Kultury 1976–2001*, s. 8.

osiem samodzielnych stowarzyszeń, w tym Pomorskie Towarzystwo Muzyczne w Toruniu, Towarzystwo Bibliofilów im. J. Lelewela i Towarzystwo Miłośników Torunia (To-Mi-To)¹⁴.

Zgodnie z uchwalonym statutem do zadań programowych, jakie stawiano przed TTK, należało m.in. inspiratorowanie i organizowanie działalności społeczno-kulturalnej na terenie województwa toruńskiego, popularyzacji sztuki oraz upowszechnianie wiedzy o historii regionu i jego kultury¹⁵. W praktyce aktywność TTK polegała na koordynowaniu poczynań oddziałów regionalnych, merytorycznym i finansowym ich wspomaganiu oraz pełnieniu funkcji doradczych w postępowaniu wobec organów administracji państwowej¹⁶. W toku wieloletniej działalności ukształtowało się kilka nurtów działalności Towarzystwa. Przede wszystkim było to utrwalanie tradycji regionalnej i edukacja regionalna poprzez cykliczne prelekcje, konkursy, wystawy, organizację imprez upamiętniających ważne dla regionu rocznice, osoby, instytucje. Towarzystwo zaangażowało się także w propagowanie i upowszechnianie literatury, teatru, plastyki, folkloru i ogólnej wiedzy o kulturze. Służyły temu liczne prelekcje i odczyty o różnorodnej tematyce z zakresu kultury i współczesnego regionalizmu¹⁷. Działalność TTK w znacznej mierze była finansowa ze środków przyznawanych przez Urząd Wojewódzki i Urząd Miejski w Toruniu, subwencji Ministerstwa Kultury i Sztuki, a także przekazywanych przez sponsorów społecznych (m.in. Wojewódzka Rada Związków Zawodowych, koncern wydawniczy RSW Prasa – Książka – Ruch)¹⁸.

Po roku 1989, w zmienionych warunkach prawno-politycznych, przede wszystkim w kontekście nowego Prawa o stowarzyszeniach¹⁹, TTK utraciło rolę koordynatora działań stowarzyszeń wcześniej z nim zrzeszonych. Większość z nich realizowała swoje cele samodzielnie, Towarzystwo Kultury zaś usiłowało wypracować nową formułę swej aktywności²⁰. Stopniowo TTK wypełniało zadania coraz skromniej i z mniejszym rozmachem²¹, przede wszystkim ze względu na trudności w pozyskaniu źródeł finansowania. Obecnie Towarzystwo nie kontynuuje swojej działalności²².

Inicjatywy wydawnicze TTK

Jednym z najważniejszych aspektów aktywności TTK była działalność wydawnicza²³. Popularyzacja wiedzy o regionie i jego kulturze za pośrednictwem słowa drukowanego leżała w centrum zainteresowania Towarzystwa od początku jego

¹⁴ Ibidem, s. 9; *Toruńskie Towarzystwo Kultury 1976–1979*, s. 8. Kolejne dwa oddziały regionalne powstały w 1977 r. (Towarzystwo Przyjaciół Łasina) i 1978 r. (Nowomiejskie Towarzystwo Kultury).

¹⁵ *Toruńskie Towarzystwo Kultury 1976–1979*, s. 5.

¹⁶ *Toruńskie Towarzystwo Kultury 1976–2001*, s. 10.

¹⁷ P. Petrykowski, *Regionalne towarzystwa kulturalne jako składnik pejzażu kulturalnego województwa toruńskiego*, *Rocznik Kulturalny Kujaw i Pomorza*, t. 13: 1995, s. 32.

¹⁸ *Toruńskie Towarzystwo Kultury 1976–2001*, s. 12.

¹⁹ Ustawa z 7 IV 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach, Dz.U. 1989, nr 20, poz. 104. Ten akt prawny znacznie ułatwiał rejestrację nowych stowarzyszeń, a zarazem umożliwiał rozszerzenie działalności już istniejącym.

²⁰ Dyskusję o nowej roli TTK prowadzono m.in. w trakcie IV Walnego Zgromadzenia w styczniu 1989 r. Zob. *Stan aktualny i zadania Toruńskiego Towarzystwa Kultury w latach 1989–1992. Uchwała IV Walnego Zgromadzenia TTK*, Toruń 1989.

²¹ *Toruńskie Towarzystwo Kultury 1976–2001*, s. 38–39.

²² Rozmowa z Z. Jędrzyńskim, 28 II 2012 r.

²³ P. Petrykowski, *Regionalne towarzystwa kulturalne*, s. 32.

istnienia. Pierwsze tytuły wydane nakładem TTK ukazały się w 1978 roku. W ciągu kilkunastu lat Towarzystwo opublikowało pod swoim szyldem (samodzielnie lub w kooperacji z innymi instytucjami) ponad 120 pozycji, zarówno w seriach, jak i poza nimi. Były to publikacje o różnej objętości i zawartości merytorycznej, poruszające problematykę regionalną lub propagujące twórczość literacką lokalnych autorów. Towarzystwo było także wydawcą dwóch periodyków: „Toruńskiego Informatora Kulturalnego” oraz „Rocznika Kulturalnego Kujaw i Pomorza”²⁴. Aktywność wydawnicza TTK w zakresie wydawnictw ciągłych wypełniła lukę wynikającą z braku wojewódzkiego periodyku społeczno-kulturalnego²⁵.

Za koordynowanie działalności wydawniczej odpowiedzialna była Rada Wydawnicza powołana już w 1976 r. Na jej czele stał Zdzisław Wróbel, literat i kierownik literacki Teatru im. Wilama Horzycy. Rada Wydawnicza TTK uzyskała od lokalnych władz szerokie kompetencje w zakresie inspirowania i koordynowania przedsięwzięć wydawniczych w regionie. W 1978 r. na sesji Wojewódzkiej Rady Narodowej w ramach „Programu rozwoju kultury w województwie toruńskim do 1990 roku” polecono „stworzyć najszerze możliwości wcielenia w życie jej bogatego programu”²⁶. Od roku 1985 nadzór nad pracami wydawniczymi powierzono kolegium, w którego skład weszli Jan Bełkot i Czesław Niedzielski – pracownicy naukowcy Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (UMK) oraz Alojzy Tujakowski – dyrektor Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Książnicy Miejskiej w Toruniu²⁷.

„Biblioteczka Toruńska” była pierwszą serią zainicjowaną przez TTK. Pod pojęciem *serii* – zgodnie z definicją zamieszczoną w *Encyklopedii wiedzy o książce*, a także w *Encyklopedii współczesnego bibliotekarstwa polskiego* – rozumie się zbiór dzieł zwartych różnych autorów, z których każde ma własny tytuł. Poszczególne pozycje mają jednolitą szatę edytorską i są połączone w całość znakiem graficznym lub wspólnym tytułem serii. Publikacje ukazują się nieregularnie i często są numerowane w obrębie cyklu²⁸. Serie wydawnicze ułatwiają identyfikację danego typu literatury i zwykle na długo zapadają w pamięć odbiorców. Sprzyja to popularyzacji czytelnictwa i rozpowszechnianiu wydawnictw, a pośrednio wpływa na rozwój instytucji książki. Podobnie było z „Biblioteczką Toruńską”, która pomimo upływu ponad trzydziestu lat od ukazania się pierwszego tomiku nadal jest zaliczana do ciekawszych wydawnictw popularyzujących wiedzę o regionie.

„Biblioteczka Toruńska”

Nie udało się ustalić, który z działaczy Toruńskiego Towarzystwa Kultury był pomysłodawcą serii „Biblioteczka Toruńska”. Niewątpliwie istotne znaczenie dla tej inicjatywy miała działalność Komisji Wydawniczej Komitetu Obchodów 750-lecia miasta Torunia powołanej przy Urzędzie Miejskim w Toruniu. Ramowy zakres

²⁴ *Toruńskie Towarzystwo Kultury 1976–2001*, s. 34, 77. „Rocznik Kulturalny Kujaw i Pomorza” początkowo wydawało Kujawsko-Pomorskie Towarzystwo Kulturalne (zob. *ibidem*, s. 35).

²⁵ *Województwo toruńskie. Kultura i sztuka. Stan i kierunki działania w latach 1981–1985*, Toruń 1985, s. 51.

²⁶ *Toruńskie Towarzystwo Kultury 1976–1979*, s. 7–8, 12.

²⁷ *Toruńskie Towarzystwo Kultury 1976–2001*, s. 36.

²⁸ J. Cygańska, seria, [w:] *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*, red. K. Głombiowski, B. Świdorski, H. Więckowska, Wrocław 1976, s. 270; *Seria*, [w:] *Encyklopedia wiedzy o książce*, red. A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzynałowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1971 (dalej: EWOK), s. 2147.

czynności Komisji obejmował opracowanie i realizację programu wydawnictw naukowych i popularno-naukowych oraz prowadzenie bieżącej informacji wydawniczej i bibliograficznej. W jej skład wchodził m.in. Alojzy Tujakowski i Zygfryd Gardzielewski – reprezentujący Książnicę Miejską, Henryk Zieliński jako przedstawiciel Państwowego Wydawnictwa Naukowego oraz występująca w imieniu Toruńskich Zakładów Graficznych Teresa Zerzoń. Początkowo funkcję jej przewodniczącego sprawował Zefiryn Jędrzyński²⁹. Skład Komisji ulegał zmianom, w roku 1981 należeli do niej przedstawiciele różnych toruńskich instytucji naukowych i kulturalnych odpowiedzialni za ich aktywność wydawniczą, m.in. Tadeusz Zakrzewski z Towarzystwa Naukowego w Toruniu (TNT), Zbigniew Zdrójkowski z UMK, Roman Tubaja z Muzeum Etnograficznego, Anna Męczyńska z Muzeum Okręgowego, Jan Wojciechowski z TTK. Gremium temu przewodniczył wówczas Alojzy Tujakowski³⁰.

Komisja Wydawnicza Komitetu Obchodów 750-lecia koordynowała propozycje wydawnicze związane z rocznicą, a jej pozytywna opinia wiązała się z udzieleniem dofinansowania ze środków Urzędu Miejskiego lub Urzędu Wojewódzkiego³¹. W listopadzie 1981 r. na spotkaniu roboczym swoje plany wydawnicze przedstawiło Komisji trzynastu instytucji³². Z oficyn wydawniczych były to Krajowa Agencja Wydawnicza, Wydawnictwo Arkady, Państwowe Wydawnictwo Naukowe oraz Państwowy Instytut Wydawniczy, a z toruńskich instytucji naukowych i kulturalnych m.in. Muzeum Okręgowe w Toruniu (zgłoszono m.in. pracę Józefa Flika i A. Męczyńskiej „Poczet królów polskich ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Toruniu” – 3 arkusze wydawnicze; Janiny Kruszelnickiej „Portret na Ziemi Chełmińskiej, cz. 1” – 8 ark. oraz „Portret na ziemi chełmińskiej, cz. 2” – 11 ark.³³), TNT (proponowano m.in. pracę zbiorową „Wybitni ludzie dawnego Torunia” pod redakcją Mariana Biskupa – 20 ark., monografię Kazimierza Maliszewskiego „Jakub Kazimierz Rubinkowski, szlachcic, mieszczanin toruński, erudyta barokowy” – 14 ark. oraz pracę zbiorową „Toruń dawny i dzisiejszy” – 30 ark.³⁴) i Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska (przedstawiła m.in. „Księgę pamiątkową. Sześćdziesiąt lat Książnicy Miejskiej, wydawnictwo jubileuszowe biblioteki”³⁵ – 10 ark., w nakładzie 500 egz., planowaną na rok 1983). Toruńskie Towarzystwo Kultury zgłosiło wówczas siedem wydawnictw: wydaną już w 1980 r. pracę Tomasa Jasińskiego *Narodziny miast pomorskich – pierwsze lokacje*³⁶ (3,5 ark.) oraz znajdujące się właśnie w druku opracowanie Karoli Ciesielskiej *Herb i pieczęcie miasta Torunia*³⁷ (3,5 ark.), a także przygotowane do druku maszynopisy prac Je-

²⁹ Archiwum Państwowe w Toruniu (dalej: AP Toruń), Komitet Obchodów 750-lecia m. Torunia (dalej: KO 750-lecia), sygn. 18 [Komisja Wydawnicza].

³⁰ Ibidem, Protokół roboczego posiedzenia Komisji Wydawniczej z 17.11.1981.

³¹ Ibidem, Plan wydawniczy – nakłady i pokrycie kosztów; Wydawnictwa związane z obchodami 750-lecia Torunia i Chełmna.

³² Ibidem, Informacja Komisji Wydawniczej Komitetu Organizacyjnego Obchodów 750-lecia m. Torunia z 7 grudnia 1981 r.

³³ Wymienione prace wydano w latach 1982–1983. Zob. J. Flik, A. Męczyńska, *Poczet królów polskich w zbiorach Muzeum Okręgowego w Toruniu*, Toruń 1983; J. Kruszelnicka, *Portret na ziemi chełmińskiej. Cz. 1*, Toruń 1982 oraz eadem, *Portret na ziemi chełmińskiej. Cz. 2*, Toruń 1983.

³⁴ *Wybitni ludzie dawnego Torunia*, red. M. Biskup, Warszawa–Poznań–Toruń 1982; K. Maliszewski, *Jakub Kazimierz Rubinkowski, szlachcic, mieszczanin toruński, erudyta barokowy*, Warszawa 1982; *Toruń dawny i dzisiejszy. Zarys dziejów*, red. M. Biskup, Warszawa 1983.

³⁵ Wydana jako *Księga pamiątkowa uroczystego obchodu 60-lecia Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika w Jubileuszowym Roku 750-lecia Torunia, 21–23 października 1983 r.*, Toruń 1988.

³⁶ T. Jasiński, *Pierwsze lokacje miast nad Wisłą. 750 lat Torunia i Chełmna*, Toruń 1980.

³⁷ K. Ciesielska, *Herb i pieczęcie miasta Torunia*, Toruń 1982.



Okladka pierwszej publikacji wydanej w ramach „Biblioteczki Toruńskiej”, z pierwotną nazwą serii

rze go Serczyka „Toruń w okresie międzywojennym”³⁸ (3,5 ark.) i Jana Bełkota „Wśród fratrów i konfratrów toruńskich”³⁹ (4 ark.). Ponadto planowane na 1982 r. na pierwszy kwartał Zbigniewa Zdrójkowskiego „Prawo chełmińskie” (5 ark.) i Stanisława Salmonowicza „Myśl Oświecenia w Toruniu”⁴⁰ (4 ark.) oraz na pierwsze półrocze tekst Tadeusza Pietrykowskiego pod roboczym tytułem „Torunia wiedzą tajemną opisanie”⁴¹ (4 ark.). Wszystkie powyższe propozycje TTK zgłoszono w ramach cyklu „Biblioteczka Toruńska”.

Trudno określić, w jaki sposób powstała koncepcja tytułu nowej serii wydawniczej. Już we wrześniu 1979 r. Komisja Wydawnicza Komitetu Obchodów 750-lecia, w skład której wchodziłi przecież członkowie TTK – Z. Jędrzyński, Z. Gardzielewski, A. Tuja-kowski, w piśmie adresowanym do władz miejskich postulowała utworzenie, na wzór „Biblioteki miasta Poznania”⁴², „Biblioteki miasta Torunia” firmowanej i finansowanej przez Urząd Miejski w Toruniu. W ramach serii obejmującej publikacje o tematyce toruńskiej proponowano następujące zagadnienia:

- „Patroni ulic Torunia”,
- „Urbanistyczny rozwój miasta”,
- „Rozwój Torunia w 35-leciu powojennym”,
- „Toruń jako ośrodek polskiego życia umysłowego w czasie zaborów pruskich”,
- „«Gazeta Toruńska» (1867) w służbie społeczeństwa zaboru pruskiego”,
- „Funkcje kulturalne Torunia w okresie międzywojennym i w 35-leciu PRL”⁴³.

Zarówno nazwa, jak i problematyka proponowanego cyklu są podobne do „Biblioteczki Toruńskiej” i można się tu dopatrywać pewnych zbieżności. Należy zaakcentować, iż nazwa serii wydawniczej TTK nie była wówczas jednoznacznie sprecyzowana. Według wstępnych zamierzeń wydawnictwa miały się ukazywać pod wspólnym tytułem „Narodziny miast pomorskich – 750-lecie Torunia i Chełmna”, o czym informowano w „Planie działania Toruńskiego Towarzystwa Kultury w roku 1981”⁴⁴ i w publikowanych sprawozdaniach Towarzystwa⁴⁵. Pozostałością

³⁸ Prawdopodobnie chodzi tu o książkę J. Serczyka *Wspomnienie o Toruniu z czasów Drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939*, Toruń 1982, chociaż wcześniej autor opublikował także *Obraz międzywojennego Torunia*, *Rocznik Toruński*, t. 15: 1980, s. 147–160.

³⁹ J. Bełkot, *Wśród fratrów i konfratrów toruńskich. Z dziejów życia kulturalnego Torunia w latach 1920–1939*, Toruń 1982.

⁴⁰ S. Salmonowicz, *Myśl Oświecenia w Toruniu*, Toruń 1982.

⁴¹ Opublikowany pod tytułem *Toruń niewiarygodny* (Toruń 1983).

⁴² „Przewodnik Bibliograficzny” i bazy bibliograficzne Biblioteki Narodowej nie odnotowują takiej serii wydawniczej. Przypuszczalnie chodzi tu o „Bibliotekę Kroniki Miasta Poznania” zainicjowaną w 1925 r., w której do dziś ukazują się wydawnictwa popularyzujące dzieje i kulturę Poznania, poświęcone m.in. wybitnym ludziom i zabytkom. Seria jest powiązana z „Kroniką Miasta Poznania”, kwartalnikiem poświęconym historii i współczesności Poznania, wydawanym od 1923 r., organem Towarzystwa Miłośników Miasta Poznania. Zob. Red., *Dla czego?*, *Kronika Miasta Poznania*, 1923, nr 1, s. 1–2; *Towarzystwo Miłośników Miasta Poznania*, *Kronika Miasta Poznania*, 1925, nr 4, s. 87).

⁴³ AP Toruń, KO 750-lecia, sygn. 18, Pismo Komisji Wydawniczej Komitetu Obchodów 750-lecia Torunia do Urzędu Miejskiego w Toruniu z dn. 15 września 1979 r.

⁴⁴ AP Toruń, Urząd Wojewódzki w Toruniu (dalej: UW Toruń), sygn. 5/454, s. 428.

⁴⁵ *Toruńskie Towarzystwo Kultury. Sprawozdanie z działalności za lata 1980–1984*, s. 23.

tej koncepcji jest tekst „Narodziny miast pomorskich. 750 lat Torunia i Chełmna” zamieszczony na okładce i na karcie przedtytułowej publikacji inicjującej cykl⁴⁶. Ostatecznie jednak przyjęto tytuł „Prace Popularnonaukowe Wydawane z Okazji Obchodów 750-lecia Miast Torunia i Chełmna. Biblioteczka Toruńska”, w skrócie – „Biblioteczka Toruńska”.

Koncepcja cyklu wydawniczego TTK pod względem zawartości również nie była wyraźnie określona. W dokumentacji Komisji Wydawniczej Komitetu Obchodów 750-lecia m. Torunia znajduje się plan wydawniczy „Biblioteczki Toruńskiej” obejmujący trzynaście tytułów. Wśród proponowanych prac wymieniono aż 5 pozycji, które ostatecznie nie ukazały się i pozostały wyłącznie w sferze planów wydawniczych. Zaliczyć do nich należy pozycję przygotowaną przez Irenę Bagińską i Bogdana Bilskiego „Muzyka w dawnym Toruniu i Chełmnie” (według planu 5 ark. wyd. w formacie A5 i nakładzie 3500 egz). Przedmiotem opracowania była „kultura muzyczna Torunia i Chełmna w okresie od średniowiecza po wiek XIX”. „Problemy twórczości muzycznej: profesjonalnej i amatorskiej, edukacji muzycznej, kontaktów miast pomorskich z ośrodkami europejskimi myśli i sztuki” planowano przedstawić w „perspektywie historycznej i ujęte w kontekście socjologicznym i ogólnokulturowym”. Praca o charakterze popularnonaukowym miała zawierać ilustracje – „fotokopie zabytków muzycznych”. Kolejna pozycja wstępnie przyjęta do druku w ramach „Biblioteczki Toruńskiej” to „Rola Wisły w rozwoju Torunia” Zygmunta Churskiego. Opracowanie (w planie 5 ark. wyd., nakład 5000 egz.) przybliżało „całokształt zagadnień hydrologii i gospodarki wodnej ze szczególnym uwzględnieniem odcinka toruńskiego”. Jako propozycję wydawniczą przedstawiono także pracę zbiorową „Problemy konserwacji zespołów staromiejskich Torunia i Chełmna”, która miała za zadanie „popularyzację spraw i problemów związanych z rewitalizacją zespołów staromiejskich Torunia i Chełmna”. Wśród proponowanych autorów znalazły się nazwiska Jana Zobołowicza, Jana Tejchmana i Jerzego Frycza oraz tak znana postać jak prof. Wiktor Zin. Uważano, iż „różnorodne ujęcia problemów konserwacji mogą stanowić ważne źródło wymiany poglądów dając materiał do szerokiej, niezmiernie interesującej dyskusji”. Nie wyszła z druku także kolejna pozycja, „Szkice Chełmińskie. Kultura umysłowa Chełmna i Ziemi Chełmińskiej w XIX i XX wieku”, autorstwa Alojzego Tujakowskiego. Planowaną publikację autor zamierzał poświęcić „wyłącznie sprawom niesłusznie zapomnianego miasta o niezwykle bogatej przeszłości polskiego życia umysłowego i kulturalnego pod zaborem pruskim i początkach XX w.” Ostatnie z projektowanych wydawnictw miało zawierać „zestaw biogramów wybitnych ludzi naszego regionu”, prezentując „ich działalność polityczną i społeczną na tle wydarzeń historycznych związanych z obchodami 750-lecia miast pomorskich”. Opracowanie zbiorowe, pod tytułem „Zasłużeni ludzie regionu I–II. Ziemi Chełmińskiej i Torunia”, przeznaczono do „szerokiego upowszechniania”, uznając iż publikacja będzie „przydatna w różnych kręgach społecznych – tego rodzaju pozycje cieszą się dużym zapotrzebowaniem i ogromną poczytnością”⁴⁷.

⁴⁶ T. Jasiński, *Pierwsze lokacje*, okładka i karta przedtytuł.

⁴⁷ AP Toruń, KO 750-lecia, sygn. 18, Toruńskie Towarzystwo Kultury: Prace popularnonaukowe wydawane z okazji obchodów 750-lecia miast Torunia i Chełmna; Propozycje wydawnicze z okazji 750-lecia miast pomorskich. Koncepcja publikacji sylwetek „zasłużonych ludzi regionu” przerodziła się z czasem w projekt powołania nowej serii TTK poświęconej temu zagadnieniu. W trakcie obrad jednego z walnych zgromadzeń mówił o tym toruński literat Zdzisław Wrobel: „Nasuwa się tu jednocześnie pomysł nowy, który był już dyskutowany, ale nie doczekał się realizacji – mianowicie: rozpoczęcie serii sylwetek wybitnych ludzi związanych z regionem [wyróżn. oryg.]. Wielu wybitnych toruńczyków działało w przeszłości i tych na ogół znamy, ale wielu pojawiło się również w ostatnim

W zespole archiwalnym Komitet Obchodów 750-lecia m. Torunia znajduje się także dokument zatytułowany „Propozycje wydawnicze z okazji 750-lecia miast pomorskich”. Wymienia on dziewięć prac przeznaczonych do publikacji, z których sześć ukazało się w ramach „Biblioteczki Toruńskiej”, trzy nie wyszły poza sferę planów wydawniczych. Popularnonaukowy „Dawny Toruń w przekazach ikonograficznych i kartografii” Andrzeja Tomczaka (5 ark. wyd., w formacie A5, nakład 3 tys. egz.) miał dzięki reprodukcjom zachowanych przekazów źródłowych odtworzyć dawny kształt i piękno miasta: Oceniano: „źródła ikonograficzne i kartograficzne Torunia są wyjątkowo bogate, dają wizualny i syntetyczny obraz miasta i one same często są dziełami sztuki”. Ilustrowana praca stanowiąca „retrospektywny przegląd widoków Torunia” „zgrupowanych z różnych zbiorów europejskich”, miała pełnić rolę „curiosum wydawniczego”. Kolejna planowana publikacja to „Rozwój urbanistyczny miast pomorskich na przykładzie Torunia i Chełmna” opracowana przez inżyniera Tadeusza Rutza (5 ark. wyd. w formacie A5, nakład 3 tys. egz.). Popularnonaukowa praca miała na celu prezentację „w części historycznej rozwoju urbanistycznego miast na podstawie wprowadzonego prawa chełmińskiego, w część drugiej aktualnych zagadnień spraw urbanistycznych”. W sferze zamierzeń wydawniczych pozostało też opracowanie „Rola i zdania województwa toruńskiego w realizacji programu „Wisła” (5 ark. wyd. formatu A5, nakład 3 tys. egz.) autorstwa chemika, profesora i rektora UMK Antoniego Swinarskiego. Miało ono popularyzować program regulacji rzeki i budowę kilku stopni wodnych. Publikacja przybliżała „perspektywy, zadania i skutki realizacji programu „Wisła” w skali ogólnopolskiej, a szczególnie dla woj. toruńskiego”⁴⁸.

Ostatecznie, ukazująca się w latach 1980–1984, seria „Biblioteczka Toruńska” objęła dwanaście kolejno numerowanych publikacji, których pełny wykaz zamieszczono w ostatniej pozycji cyklu:

- Nr 1 Tomasz Jasiński, *Pierwsze lokacje miast nad Wisłą – 750 lat Torunia i Chełmna*.
- Nr 2 Krystyna Zielińska-Melkowska, *Pierwotny i odnowiony przywilej chełmiński (1233 i 1251 r.)*.
- Nr 3 Karola Ciesielska, *Herb i pieczęcie miasta Torunia*.
- Nr 4 Stanisław Salmonowicz, *Myśl Oświecenia w Toruniu*.
- Nr 5 Jerzy Serczyk, *Wspomnienie o Toruniu z czasów Drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939*.
- Nr 6 Jan Bełkot, *Wśród fratrów i konfratrów toruńskich. Z dziejów życia kulturalnego Torunia w latach 1920–1939*.
- Nr 7 Janusz Tandecki, *Cechy rzemieślnicze w Toruniu i Chełmnie. Zarys dziejów*.
- Nr 8 Kazimierz Gregorkiewicz, *Toruń. Przestrzenny rozwój miasta*.
- Nr 9 Tadeusz Petrykowski, *Toruń niewiarygodny*.
- Nr 10 *Imprezy towarzyskie i oficjalne w dawnym Toruniu*. Szkice, pod red. Jacka Staszewskiego.
- Nr 11 Jerzy Kałdowski, *Ratusz w Chełmnie*.
- Nr 12 Eugenia Kwiatkowska, *Chełmno współczesne na tle jego przeszłości*⁴⁹.

40-leciu, przy czym wielu już odeszło i myślę, że naszym obowiązkiem jest przypomnienie społeczeństwu tych wybitnych twórców, pisarzy, krytyków, malarzy. Najlepszą formą przypomnienia byłaby taka biblioteczka – niedużych książeczek o dość dużych nakładach. One właśnie byłyby opłacalne i one mogłyby pokryć deficyt na innej działalności wydawniczej”. Zob. AP Toruń, UW Toruń, sygn. 5/454, s. 273.

⁴⁸ AP Toruń, KO 750-lecia, sygn. 18, Propozycje wydawnicze z okazji 750-lecia miast pomorskich.

⁴⁹ E. Kwiatkowska, *Chełmno współczesne na tle jego przeszłości*, Toruń 1984, skrzydełka obwoluty. Pełny opis bibliograficzny wszystkich tytułów serii zamieszczono w Aneksie dołączonym do artykułu.

Koordinowanie nowej inicjatywy wydawniczej TTK powierzono zasłużonemu w kreowaniu życia społeczno-kulturalnego miasta i regionu Alojzemu Tujakowskiemu⁵⁰. Nazwisko Tujakowskiego jako redaktora wydawnictw występuje na stronie redakcyjnej wszystkich pozycji cyklu. Wieloletni i zasłużony dyrektor Książnicy Miejskiej, a następnie Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Książnicy Miejskiej w Toruniu miał doświadczenie w działalności wydawniczej i księgarskiej. W latach 1945–1946 pełnił funkcję kierownika handlowego „Spółdzielczej Księgarni Nauczycielskiej” w Toruniu, a następnie uruchomił własną „Księgarnię Szkolną”. Prowadził ją do 1950 r. i w tym czasie własnym nakładem wydał dwa tytuły. Następnie był pracownikiem Domu Książki do chwili służbowego przeniesienia w 1954 r. do Książnicy Miejskiej, gdzie m.in. koordynował prace wydawnicze biblioteki. Był redaktorem serii „Prace Książnicy Miejskiej” w latach 1977–1980 i jednocześnie od 1975 do 1992 r. pełnił funkcję redaktora „Rocznika Toruńskiego” wydawanego od 1966 r. przez To-Mi-To⁵¹. Doświadczenie zawodowe Tujakowskiego gwarantowało profesjonalne przygotowanie tekstów do druku.

Inicjując serię wydawniczą TTK liczyło na zainteresowanie lokalnej społeczności. Koncepcję cyklu starano się przybliżyć czytelnikom już w pierwszej publikacji. Pisano wówczas: „Oddajemy do rąk czytelników pierwszy tomik serii popularnonaukowej poświęconej historii miast Torunia i Chełmna. Przypadająca w 1983 roku doniosła rocznica 750-lecia ich lokacji jest okazją do przypomnienia świetnej przeszłości miast pomorskich, ich początków, rozwoju i czasów nam współczesnych. Różnorodna tematyka zamierzonych publikacji będzie, mamy nadzieję, odpowiadała zainteresowaniom czytelniczym, uświetni zbliżające się obchody jubileuszowe, w których Toruńskie Towarzystwo Kultury pragnie wziąć żywy udział”⁵².

Poszczególne tomiki ukazywały się w Toruniu na początku lat osiemdziesiątych XX wieku. Pierwszy wyszedł w 1980 r., po dwuletniej przerwie, w 1982 r. dalsze cztery (nr 3–6), w 1983 r. kolejne trzy (nr 7–9), w 1984 r. trzy ostatnie (nr 10–12) oraz brakujący drugi numer cyklu. Publikacja ta wyszła stosunkowo późno w odniesieniu do całej serii. Pierwotnie miało to być „Prawo chełmińskie, lokalizacja miast pomorskich Toruń – Chełmno 1233–1983”, autorstwa Zbigniewa Zdrójkowskiego i Macieja Gołębińskiego. Informację taką zawierają dokumenty archiwalne, w świetle których praca miała zaprezentować „w formie popularnej dokumenty i sprawy związane z wprowadzeniem prawa chełmińskiego na ziemiach polskich, jego znaczenie w rozwoju politycznym i społeczno-gospodarczym”⁵³. Pozycja, z adnotacją „w druku”, znalazła się także w wykazie serii zamieszczonym w publikacji J. Serczyka *Wspomnienie o Toruniu...*⁵⁴. W kolejnej pozycji cyklu, J. Bełkota *Wśród fratrów i konfratrów...*, jako drugą pozycję wymieniono „Zarys prawa chełmińskie-

⁵⁰ Toruńskie Towarzystwo Kultury. *Sprawozdanie z działalności za lata 1980–1984*, s. 23.

⁵¹ K. Tomkowiak, *Życie wśród książek. Alojzy Tujakowski (1914–1992) – księgarz, bibliotekarz, pedagog, działacz społeczny i samorządowy*, [w:] *Księga pamięci. Alojzy Tujakowski. Życie i działalność (1914–1992)*, red. R. Sakrajda, Toruń 2008, s. 22–26, 46. Prace wydane nakładem Księgarni Szkolnej Tujakowskiego: J. Czemi, *Testament młodości. Wizje i konstrukcje poetyckie*, Toruń 1948, oraz W. Zawodziński, *Dwaj poeci filozofowie*, Toruń 1949 – nakładem drugiej pozycji ustalono na podstawie akt Głównego Urzędu Prasy, Publikacji i Widowisk. Por. W. Ciszewska, *Spółdzielcza Księgarnia Nauczycielska w Toruniu w latach 1945–1950*, *Folia Toruniensia*, 2002, nr 2–3, s. 76; eadem, *Książka w Toruniu w latach 1945–1950. Ruch wydawniczo-księgarski*, Toruń 2005, s. 178–183 (Księgarnia Szkolna A. Tujakowskiego), 212.

⁵² T. Jasiński, *Pierwsze lokacje*, s. [5].

⁵³ AP Toruń, KO 750-lecia, sygn. 18, Toruńskie Towarzystwo Kultury: *Prace popularnonaukowe wydawane z okazji obchodów 750-lecia miast Torunia i Chełmna*.

⁵⁴ J. Serczyk, *Wspomnienie o Toruniu*, skrzydełka obwoluty.

go", bez precyzowania autorstwa, ale ponownie z określeniem „w druku”⁵⁵. Ostatecznie drugi tomik serii ukazał się dopiero w 1984 r. i był to *Pierwotny i odnowiony przywilej chełmiński (1233 i 1251 r.)* K. Zielińskiej-Melkowskiej.

Serii nadano jednolity, kieszonkowy format „szesnastki” o wymiarach 20 x 13 cm. Wyjątkiem jest wspomniana już książka K. Zielińskiej-Melkowskiej o wymiarach 19,5 x 13 cm. Ta nieznaczna różnica może wynikać z innego obcięcia brzegów papieru, jak i faktu przygotowania tej publikacji jako jednej z ostatnich pozycji serii.

W planach wydawniczych objętość pierwszych publikacji „Biblioteczki Toruńskiej” szacowano na 5,5 arkusza wydawniczego w nakładach po 3500 egzemplarzy⁵⁶. Ostatecznie objętość większości tomików wyniosła około siedemdziesięciu stron i waha się od 59 (nr 3) do 92 (nr 9) stron. Tylko trzy tytuły (nr 2, nr 6, nr 7) nieznacznie przekroczyły sto stron. Najobszerniejszy jest *Pierwotny i odnowiony przywilej chełmiński*, liczący wraz z niepaginowanymi 113 stron. Rzeczywiste nakłady poszczególnych tomików wyniosły 3 tys. egzemplarzy, w przypadku kilku tytułów (nr 4, nr 6–8, nr 10) liczbę tę powiększono o 50 dodatkowych, przypuszczalnie autorskich, egzemplarzy. Tylko dwie książki *Ratusz w Chełmnie* (nr 11) oraz *Toruń niewiarygodny* (nr 9) ukazały się w nakładzie 5 tys. egzemplarzy; dla tej ostatniej wytłoczono dodatkowo 50 egzemplarzy autorskich⁵⁷.

Za opracowanie graficzne cyklu „Biblioteczka Toruńska” odpowiedzialny był Zygfryd Gardzielewski⁵⁸. Ten artysta książki pierwsze kroki w zawodzie stawiał w Pomorskiej Drukarni Rolniczej pod kierunkiem artysty litografa Aleksandra Syski. Po wojnie współpracował z Toruńskimi Zakładami Graficznymi, a od 1953 r. pełnił tam funkcję kierownika artystycznego. Współtworzył Oficynę Drukarską Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika, którą od 1975 r. kierował. W latach 1951–1955 oraz 1968–1971 prowadził zajęcia z litografii artystycznej na Wydziale Sztuk Pięknych UMK. Ukoronowaniem jego działalności zawodowej jest Antykwa Toruńska, nowy krój pisma drukarskiego, zaprojektowany przy technicznej pomocy Józefa Gruszki, o bardzo wyraźnym wpływie toruńskiego gotyku widocznym w rysunku liter. Gardzielewski był autorem ilustracji i opracowania graficznego wielu wydawnictw, m.in. Książnicy Miejskiej, TNT, unikalnych edycji Towarzystwa Bibliofilów⁵⁹. Zaprojektował też kształt edytorski pierwszej serii TTK, z białą kartonową okładką zaopatrzoną w papierową obwolutę ze skrzydełkami⁶⁰.

⁵⁵ J. Belkoł, *Wśród fratrów i konfratrów*, skrzydełka obwoluty. Przypuszczalnie chodziło o pracę Z. Zdrójkowskiego *Zarys dziejów prawa chełmińskiego (1233–1812)*, wydaną w Toruniu w 1983 r. nakładem UMK oraz Urzędu Miasta Chełmna.

⁵⁶ AP Toruń, KO 750-lecia, sygn. 18, *Wydawnictwa związane z obchodami 750-lecia Torunia i Chełmna*.

⁵⁷ Informacje na podstawie stron redakcyjnych lub metryczki drukarskiej poszczególnych tomików; zob. też *Toruńskie Towarzystwo Kultury. Sprawozdanie z działalności za lata 1980–1984*, s. 23–24.

⁵⁸ Informacja na podstawie stron redakcyjnych kolejnych tomików.

⁵⁹ Na temat Z. Gardzielewskiego i jego aktywności typograficznej pisali m.in. A. Felski, *Nowa polska czcionka – dziełem grafika toruńskiego*, „Gazeta Toruńska”, 1970, nr 87, s. 4; T. Zakrzewski, *Kształt i oblicze piękna w sztuce książki Zygfryda Gardzielewskiego*, Toruń 1993; *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–1994. Materiały do biografii*, red. s. Kalemka, Toruń 1995, s. 207; T. Zakrzewski, *O sztuce książki Zygfryda Gardzielewskiego*, Malbork 1995; *Twórczość fotograficzna i typograficzna Janiny i Zygfryda Gardzielewskich*, Toruń 2002; *Przemijanie. Pamięci Zygfryda Gardzielewskiego*, Toruń 2002; L. Klimaszewska, *Oficyna Drukarska Książnicy Miejskiej im. Mikołaja Kopernika w Toruniu (część I)*, Folia Toruniensia, t. 8: 2008, s. 91–104; eadem, *Oficyna Drukarska (cz. II)*, Folia Toruniensia, t. 9–10: 2009–2010, s. 75–84.

⁶⁰ *Obwoluta* to okładka ochronna, do której wykorzystuje się grubszy papier. Dodatkowo jej trwałość może wzmocnić oklejenie bezbarwną folią. Obwoluta pełni także funkcję reklamową. Por. *obwoluta*, [w:] EWOK, szp. 1656.

Każdy tomik serii otrzymał własną, ale utrzymaną w stylu serii okładkę ochronną. Jej przestrzeń podzielono na dwa pola wypełnione kontrastowymi kolorami (np. czarny i czerwony w nr. 1, żółty i zielony w nr. 4). Górną, nieznacznie większą (11,5 cm wysokości⁶¹), przeznaczono na ilustracje tematycznie nawiązujące do treści publikacji. Na przykład na okładce pracy K. Ciesielskiej *Herb i pieczęcie miasta Torunia* zamieszczono reprodukcję emblematu znad wejścia do apteki Rady Miejskiej w Toruniu, który zaginął w czasie drugiej wojny światowej⁶², a na okładce *Wspomnienia o Toruniu...* J. Serczyka wykorzystano fotografię, autorstwa Janiny Gardzielewskiej, medalu wybitego z okazji obchodów siedemsetlecia Torunia⁶³. Dolna część obwoluty (wysokości 8,5 cm) pełniła funkcję informacyjną. W tym polu umieszczano tytuł danej pracy złożony Antykwą Toruńską oraz element graficzny traktowany jako znak serii. Na tej samej wysokości na dolnej okładce widnieje sygnet wydawniczy TTK wraz z pełną nazwą Towarzystwa. Skrzydełka obwoluty pozostawały jednolicie białe. Tylko w trzech tomikach (nr 5–6 i nr 12) wydrukowano na nich krótkie teksty informujące o serii.



Sygnety wydawniczy TTK



Element graficzny górnej części okładki serii „Biblioteczka Toruńska”

Element graficzny, który widnieje na górnej okładce wszystkich publikacji z serii „Biblioteczka Toruńska” to owalny kartusz o wymiarach 3,7 x 3,5 cm. Wewnątrz dekoracyjnego obramowania umieszczono stylizowany herb Torunia – mur miejski z trzema blankowanymi basztami i bramą pośrodku, widniejący na szelągach wybitych w toruńskiej mennicy po 1454 roku⁶⁴.

To oznaczenie graficzne, powszechnie dziś uznawane za znak omawianej serii⁶⁵, w rzeczywistości zaprojektowano jako oficjalny symbol jubileuszu siedemsetpięćdziesięciolecia Torunia. Różne wersje tego „znacznika obchodów” przygotowała Oficyna Drukarska Książnicy Miejskiej, zapewne sam Z. Gardzielewski, a Toruńskie Zakłady Graficzne wykonały klisze „według zgłoszonych potrzeb przez zainteresowane jednostki”⁶⁶. Oznaczenie to umieszczano na różnego rodzaju zaproszeniach, programach i innych drukach towarzyszących obchodom jubileuszowym.

⁶¹ Wyjątkowo w pracy *Pierwotny i odnowiony przywilej chełmiński* (nr 2), wydanej jako ostatnia w cyklu, jest to 11 cm.

⁶² K. Ciesielska, op. cit., s. [59].

⁶³ J. Serczyk, *Wspomnienia o Toruniu*, skrzydełka obwoluty.

⁶⁴ K. Ciesielska, op. cit., s. 19.

⁶⁵ L. Klimaszewska określa ten element graficzny jako „herb Torunia”, zob. eadem, *Oficyna Drukarska* (cz. II), s. 75.

⁶⁶ AP Toruń, KO 750-lecia, sygn. 18, Protokół z roboczego posiedzenia Komisji Wydawniczej – 17.11.1981.



Mamy zaszczyt zaprosić na spotkanie z uczestnikami
Międzynarodowych Spotkań Artystycznych nad Wisłą

zorganizowanych z okazji

750-LECIA TORUNIA I CHEŁMNA

Odbędzie się ono w foyer Auli Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
w dniu 22 lipca 1983 r. o godz. 21.00.

Komitet organizacyjny

ODKM - K-13 - 310

Druk okolicznościowy z jubileuszowym „znaczką obchodów”

Źródło: AP Toruń, Komitet Jubileuszowy 750-lecia miasta Torunia, sygn. 48



PROGRAM
UROCZYSTEJ INAUGURACJI

OBCHODÓW 750-LECIA TORUNIA

w dniu 38 ROCZNICY WYZWOLENIA MIASTA 1 lutego 1983 r.

Druk okolicznościowy z innym wariantem jubileuszowego „znaczką obchodów”

Źródło: AP Toruń, Komitet Jubileuszowy 750-lecia miasta Torunia, sygn. 48

Omówiony znak graficzny występuje w wydawnictwach TTK w dwóch wariantach. Na okładkach publikacji wydanych w ramach serii „Biblioteczka Toruńska” widnieje jego prostsza wersja – tylko herb Torunia w ozdobnym obramowaniu. Wersję drugą z napisem „Toruń” i jubileuszową datą „1233–1983”, umieszczona pośrodku strony przytytułowej⁶⁷, na której Antykwą Toruńską podano nazwę instytucji sprawczej (Toruńskie Towarzystwo Kultury) i pełny tytuł serii („Prace Popularnonaukowe Wydawane z Okazji Obchodów 750-lecia Miast Torunia i Chełmna”) wraz z dopełnieniem („Biblioteczka Toruńska”) i kolejnym numerem tomu w ramach cyklu. U dołu strony przytytułowej drukowano miejsce i datę wydania publikacji. Te ostatnie informacje powtarzano na dole strony tytułowej, pod sygnetem

⁶⁷ Wyjątkowo w ostatnich tomikach (nr 2, nr 11–12) na stronie przytytułowej zamieszczono pierwszy wariant „znaczką obchodów” – herb Torunia w ozdobnym kartuszu.

wydawniczym TTK. Strona tytułowa zawiera także imię i nazwisko autora oraz wyeksponowany większym stopniem pisma tytuł pracy. Na stronie przytytułowej i tytułowej stosowano druk dwubarwny. Z reguły „znaczek obchodów” oraz tytuł pracy był tłoczony farbą w kolorze dolnej części obwoluty – czerwonym, brązowym, niebieskim, zielonym, fioletowym, różowym⁶⁸. Pozostałe elementy tłoczono tradycyjnie w kolorze czarnym.

Wszystkie tomiki omawianej serii zostały zaopatrzone w czarno-białe ilustracje⁶⁹. W większości są to fotografie zabytków, ale także plany i mapy Torunia i Chełmna, portrety postaci ważnych dla obu miast, reprodukcje obrazów i kart tytułowych druków, różnego rodzaju rysunki. Autorami fotografii wymienionymi na stronach redakcyjnych poszczególnych tomików byli bliżej nieznany Grzymisław Jasiński⁷⁰, początkowo związany z pracownią mikrofilmową TNT, a później pracownik UMK Wacław Górski⁷¹, stosunkowo najczęściej Janina Gardzielewska, wybitny artysta fotografik (jej nazwisko pojawia się czterokrotnie)⁷². W większości tomików jednak nie podawano ani autorstwa, ani źródła fotografii. Tylko we *Wspomnieniu o Toruniu* J. Serczyka na stronie redakcyjnej zamieszczono informację o wykorzystaniu fotografii ze zbiorów autora T. Zakrzewskiego oraz Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w Warszawie⁷³.

Wszystkie tomiki z serii „Biblioteczka Toruńska” zostały wytłoczone w Oficynie Drukarskiej Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika w Toruniu⁷⁴. Zakład poligraficzny powstał z inicjatywy ówczesnego dyrektora Książnicy A. Tujakowskiego w grudniu 1961 r. Pierwotnie był to warsztat przy Książnicy Miejskiej specjalizujący się w drukach akcydensowych. W 1973 roku wraz z przeniesieniem biblioteki do nowego gmachu przy ul. Słowackiego 8 zakład mógł rozszerzyć działalność. W roku 1974 został zatwierdzony przez dyrekcję Zjednoczenia Przemysłu Poligraficznego i przekształcony w drukarnię biblioteczną pod nazwą Oficyna Drukarska. W jej skład wchodziły drukarnia i introligatornia, a kierownictwo całości powierzono Z. Gardzielewskiemu. W Oficynie tłoczono wydawnictwa seryjne Książnicy Miejskiej (m.in. „Prace Książnicy Miejskiej”), informatory, materiały metodyczne, katalogi wystaw. Drukarnia realizowała także zamówienia zewnętrzne, wykazując dużą troskę o formę publikacji. Z jej usług korzystało m.in. Towarzystwo Bibliofilów im. J. Lelewela, To-Mi-To, TTK⁷⁵.

Pierwszy tomik „Biblioteczki Toruńskiej”, opublikowany w 1980 r., kosztował 20 zł. Pozostałe publikacje z tej serii, wydane w latach 1982–1984, można było nabyć za 30 zł. Informacje o cenie poszczególnych tomików zamieszczono na ich obwolutach. Seria była dystrybuowana w księgarniach Domu Książki, placówkach PTTK oraz w siedzibie TTK⁷⁶.

⁶⁸ Wyjątkowo w tomiku *Chełmno współczesne na tle jego przeszłości* (nr 12) tytuł wytłoczono kolorem czarnym.

⁶⁹ Jedynie zbiór artykułów pt. *Imprezy towarzyskie i oficjalne w dawnym Toruniu* wydano bez materiału ilustracyjnego.

⁷⁰ K. Zielińska-Melkowska, *Pierwotny i odnowiony przywilej chełmiński (1233 i 1251 r.)*, Toruń 1984, s. [4].

⁷¹ K. Ciesielska, *Herb i pieczęcie*, s. [59].

⁷² Są to tomiki nr 2–3, nr 11–12.

⁷³ J. Serczyk, *Wspomnienie o Toruniu*, s. [4].

⁷⁴ Informacja na podstawie stron redakcyjnych lub metryczki drukarskiej poszczególnych tomików.

⁷⁵ K. Tomkowiak, *Życie wśród książek*, s. 41–44; L. Klimaszewska, *Oficyna Drukarska (część I)*, s. 91, 94. W latach 90. Oficyna przeżywała kłopoty finansowe i techniczne. Gdy Z. Gardzielewski przeszedł na emeryturę, nowy dyrektor Książnicy, Teresa E. Szymorowska podjęła w 1998 r. decyzję o zamknięciu Oficyny Drukarskiej (zob. *ibidem*, s. 93).

⁷⁶ J. Belkot, *Wśród bratrstw i konfratrów*, skrzydełka obwoluty.

Trudno obiektywnie ocenić, czy cykl cieszył się popularnością i wypełnił swoje zadanie popularyzacji wiedzy o regionie docierając do masowego odbiorcy. Inicjatorzy serii i jej redaktorzy – tj. prezes TTK Cz. Niedzielski, Z. Gardzielewski, A. Tujakowski jako redaktor oraz sekretarz TTK Jan Wojciechowski – w 1986 r. otrzymali nagrodę zespołową Wojewody Toruńskiego za cykl wydawniczy zrealizowany w związku z jubileuszem siedemsetpięćdziesięciolecia Torunia i Chełmna⁷⁷. Z kolei Jacek Wiesiołowski recenzując serię zwrócił uwagę na brak „wyrównanego, wysokiego poziomu popularnonaukowego wykładu”. W jego ocenie część wydawnictw miała nadmiernie naukowy lub przeciwnie – zbyt uproszczony poziom narracji. Za „najnudniejszy tomik serii” uznał opracowanie J. Bełkota ze względu na „kronikarski tok wywodów, rozwlekły i suchy opis”. Z kolei publikacji S. Salmowicza zarzucił „precyzowanie pojęć” niewłaściwe w pracy popularnonaukowej i „odstręczające czytelnika”. Zdaniem recenzenta podstawowym uchybieniem serii było „izolowanie Torunia od reszty Pomorza i Polski”, co mogło budzić „sceptycyzm wobec pozycji Torunia na mapie kraju”, a przecież „to nie jest tuzinkowe miasto, które może stracić przy porównaniu z innymi”⁷⁸.

W opinii J. Wiesiołowskiego „Biblioteczka Toruńska” naśladowała „Biblioteczkę Kopernikańską”, wydawaną na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. podserię „Prac Popularnonaukowych” TNT. Jej powstanie było związane z uroczystymi obchodami pięćsetnej rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika w 1973 r., a tematyka obejmowała życie astronoma i jego działalność w różnych dziedzinach nauki. Cała seria liczyła siedemnaście tomików i ukazała się w nakładzie 250 tys. egzemplarzy. M. Biskup uznał, że było to czołowe osiągnięcie wydawnicze TNT⁷⁹. Za kształt graficzny serii odpowiadał Z. Gardzielewski, który zastosował w niej po raz pierwszy kolorową obwolutę z ilustracją tematycznie nawiązującą do treści publikacji. Stąd zapewne brały się skojarzenia z „Biblioteczką Toruńską”, bardzo podobną pod względem opracowania graficznego i popularnego charakteru. Pomimo wykorzystania modelu prac popularyzatorskich wypracowanego przez TNT, w przekonaniu J. Wiesiołowskiego podstawowy cel „Biblioteczki Toruńskiej”, czyli „zaciekawienie czytelnika tak pozornie specjalistycznymi problemami”, został osiągnięty⁸⁰.

Na „Biblioteczkę Toruńską” wydawaną w latach 1980–1984 złożyło się dwanaście tomików. Wspomniane wyżej plany i propozycje dotyczące wydawnictw tej serii świadczą nie o stałej, lecz raczej zmiennej koncepcji cyklu. Jeszcze w 1984 r. w sprawozdaniach TTK informowano o kolejnych jej tytułach znajdujących się „w druku i ostatniej fazie przygotowań”, wymieniając wówczas m.in. T. Zakrzewskiego „Życie polskie w Toruniu w ostatnich latach zaboru pruskiego” oraz J. Bełkota „Uniwersytet toruński”⁸¹. Książki te ukazały się w 1985 i 1986 r., jednak już w serii „Biblioteczka Toruńskiego Towarzystwa Kultury”⁸². Zarząd TTK uznając, że po-

⁷⁷ Toruńskie Towarzystwo Kultury. *Sprawozdanie z działalności w latach 1984–1988*, s. 12.

⁷⁸ J. Wiesiołowski, *Biblioteczka Toruńska*, s. 216–217.

⁷⁹ M. Biskup, Zygfryd Gardzielewski – grafik wydawnictw Towarzystwa Naukowego w Toruniu, [w:] *Wybitny artysta sztuki książki i typografii. Materiały sesji poświęconej Zygfrydowi Gardzielewskiemu (1914–2001)*, Toruń 2003, s. 51.

⁸⁰ J. Wiesiołowski, *Biblioteczka Toruńska*, s. 217. Odrębnej oceny doczekała się tylko praca K. Ciesielskiej. Recenzent uznał ją za interesującą i cenną, ale zwracał uwagę na „kilka opuszczeń i braków” w przypisach, co jednak jest zrozumiałe w pracy popularnonaukowej. Zob. s. K. Kuczyński, K. Ciesielska [Rec.], s. 204–205.

⁸¹ Toruńskie Towarzystwo Kultury. *Sprawozdanie z działalności za lata 1980–1984*, s. 24.

⁸² T. Zakrzewski, *Życie polskie w Toruniu w ostatnich latach zaboru pruskiego (1916–1920)*, Toruń 1985, oraz J. Bełkot, *Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu w latach 1945–1985*, Toruń 1986.

przedni cykl wydawniczy cieszył się zainteresowaniem i uznaniem, o czym miała świadczyć wspomniana nagroda zespołowa, postanowił kontynuować wydawanie prac popularnonaukowych w nowej serii. Jej redakcję ponownie powierzono A. Tujakowskiemu, a opracowanie graficzne Z. Gardzielewskiemu. Koncepcja kolejnej inicjatywy edytorskiej była bardzo pojemna, w jej ramach zamierzano wydawać pozycje dotyczące regionu i jego życia społeczno-kulturalnego⁸³. Przeciętny czytelnik nie odróżnia dziś „Biblioteczki Toruńskiej” od „Biblioteczki Toruńskiego Towarzystwa Kultury”, tym bardziej że oba cykle mają w zasadzie jednakowe opracowanie graficzne⁸⁴. Niemniej jednak pierwsza seria TTK pozostaje w świadomości mieszkańców Torunia jako podstawowe wydawnictwo zawierające wiedzę o regionie, przedstawioną w sposób zrozumiały i przystępny.

Aneks

Prace Popularnonaukowe Wydawane z Okazji Obchodów 750-lecia Miast Torunia i Chełmna. Biblioteczka Toruńska, ISSN 0239-6513

Wykaz obejmuje wszystkie pozycje opublikowane w ramach serii według numeracji kolejnych tomików. Opis bibliograficzny, sporządzony z autopsji, składa się z następujących elementów: tytuł, autor, autor opracowania graficznego, autor fotografii, miejsce wydania, instytucja sprawcza, miejsce druku i nazwa drukarni, objętość, ilustracje, format, numeracja w obrębie serii. Nazwę Oficyny Drukarskiej Książnicy Miejskiej zastąpiono skrótem „Oficyna DKM”. Zapis uzupełniono o numer pozycji danego tomiku w „Przewodniku Bibliograficznym” (PB) oraz w *Bibliografii miasta Torunia*, t. II: 1972–1993 (BMT) H. Baranowskiego wydanej w Toruniu w 1996 r.

1. *Pierwsze lokacje miast nad Wisłą : 750 lat Torunia i Chełmna* / Tomasz Jasiński ; oprac. graficzne Zygfryd Gardzielewski. – Toruń : TTK, 1980 (Toruń : Oficyna DKM). – 66, [2] s. : il. ; 20 cm. – (Biblioteczka Toruńska ; nr 1) PB 3471/81; BMT-339
2. *Pierwotny i odnowiony przywilej chełmiński : (1233 i 1251 r.)* / Krystyna Zielińska-Melkowska ; oprac. graficzne Zygfryd Gardzielewski ; fotografie Janina Gardzielewska, Grzymisław Jasiński. – Toruń : TTK, 1984 (Toruń : Oficyna DKM). – 111, [2] s. : il. ; 20 cm. – (Biblioteczka Toruńska ; nr 2) PB 45/85; BMT-639
3. *Herb i pieczęcie miasta Torunia* / Karola Ciesielska ; oprac. graficzne Zygfryd Gardzielewski ; fotografie Janina Gardzielewska, Wacław Górski. – Toruń : TTK, 1982 (Toruń : Oficyna DKM). – 57, [2] s. : il. ; 20 cm. – (Biblioteczka Toruńska ; nr 3) PB 3813/82; BMT-289
Rec. Kuczyński Stefan Krzysztof, *Archeion*, [t.] 77: 1984, s. 202–205.
4. *Myśl Oświecenia w Toruniu* / Stanisław Salmonowicz ; oprac. graficzne Zygfryd Gardzielewski. – Toruń : TTK, 1982 (Toruń : Oficyna DKM). – 76, [3] s. : il. ; 20 cm. – (Biblioteczka Toruńska ; nr 4) PB 1335/83; BMT-1388
5. *Wspomnienie o Toruniu z czasów Drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939* / Jerzy Serczyk ; oprac. graficzne Zygfryd Gardzielewski. – Toruń : TTK, 1982 (Toruń

⁸³ *Toruńskie Towarzystwo Kultury. Sprawozdanie z działalności w latach 1984–1988*, s. 31.

⁸⁴ Por. obwoluty prac T. Jasińskiego *Pierwsze lokacje* oraz *Jesień 1939. Dokumentacja pierwszych miesięcy okupacji niemieckiej na Pomorzu Gdańskim*, Toruń 1989.

- : Oficyna DKM). – 67, [1] s. : il. ; 20 cm. – (Biblioteczka Toruńska / Toruńskie Towarzystwo Kultury ; nr 5) PB 5614/82; BMT–507
6. *Wśród fratrów i konfratrów toruńskich : z dziejów życia kulturalnego Torunia w latach 1920–1939* / Jan Bełkot ; oprac. graficzne Zygfryd Gardzielewski. – Toruń : TTK, 1982 (Toruń : Oficyna DKM). – 100, [4] s. : il. ; 20 cm. – (Biblioteczka Toruńska ; nr 6) PB 9209/82; BMT–1020
 7. *Cechy rzemieślnicze w Toruniu i Chełmnie : zarys dziejów* / Janusz Tandecki ; oprac. graficzne Zygfryd Gardzielewski. – Toruń : TTK, 1983 (Toruń : Oficyna DKM). – 101, [2] s. : il. ; 20 cm. – (Biblioteczka Toruńska ; nr 7) PB 7690/83; BMT–932
 8. *Toruń : przestrzenny rozwój miasta* / Kazimierz Gregorkiewicz ; oprac. graficzne Zygfryd Gardzielewski. – Toruń : TTK, 1983 (Toruń : Oficyna DKM). – 66, [5] s., [4] k. tabl. : il. ; 20 cm. – (Biblioteczka Toruńska ; nr 8) PB 2115/84; BMT–162
 9. *Toruń niewiarygodny* / Tadeusz Petrykowski ; oprac. graficzne Zygfryd Gardzielewski. – Toruń : TTK, 1983 (Toruń : Oficyna DKM). – 88 s., [4] s. : il. ; 20 cm. – (Biblioteczka Toruńska ; nr 9) PB 7662/84; BMT–278
 10. *Imprezy towarzyskie i oficjalne w dawnym Toruniu : szkice* / pod red. Jacka Staszewskiego ; oprac. Antonina Bartoszewicz, Stanisław Salmonowicz, Jerzy Wojtowicz, Tadeusz Zakrzewski ; oprac. graficzne Zygfryd Gardzielewski. – Toruń : TTK, 1984 (Toruń : DKM). – 77, [5] s. ; 20 cm. – (Biblioteczka Toruńska ; nr 10) PB 5900/84; BMT–2703
 11. *Ratusz w Chełmnie* / Jerzy Kałdowski ; oprac. graficzne [Z]ygryd Gardzielewski ; fotografie Janina Gardzielewska. – Toruń : TTK, 1984 (Toruń : Oficyna DKM). – 69, [3] s. : il. ; 20 cm. – (Biblioteczka Toruńska ; nr 11) PB 8932/84; BMT – nie notuje
 12. *Chełmno współczesne na tle jego przeszłości* / Eugenia Kwiatkowska ; oprac. graficzne Zygfryd Gardzielewski ; fotografie Janina Gardzielewska. – Toruń : TTK, 1984 (Toruń : Oficyna DKM). – 74, [1] s., [2] k. tabl. : fot. ; 20 cm. – (Biblioteczka Toruńska ; nr 12) PB 4628/85; BMT – nie notuje

S

Summary

“Toruń’s book collection” (1980–1984) – the series of the Toruń Society of Culture

“Toruń’s book collection” is a series for the general public, which was created to commemorate the 750th anniversary of two Pomeranian towns – Toruń and Chełmno. Its publisher was the Toruń Society of Culture, which rendered great service to broaden the historical consciousness of Toruń’s inhabitants. In the years 1980–1984 twelve volumes presenting the history, tradition and culture of the region to the general public were published.

Zygryd Gardzielewski was responsible for the graphic design, and Alojzy Tujakowski was an editor. The edition of the series was finished in 1984, but there appeared a similar initiative – “Book Collection of the Toruń Society of Culture” – which continued the tradition of publishing books for the general public. The article describes the circumstances of the creation of the first publishing cycle of the Toruń Society of Culture. It lists books which were to have been published, but eventually never occurred in print.

**„Biblioteczka Toruńska” [Thorner Handbibliothek] (1980–1984)
– eine Reihe des Toruńskie Towarzystwo Kultury
[Thorner Kulturverein]**

Die „Biblioteczka Toruńska” [Thorner Handbibliothek] ist eine populärwissenschaftliche Reihe, die zu Ehren des 750. Jubiläums der pommerschen Städte Thorn/Toruń und Kulm/Chełmno entstand. Ihr Herausgeber war der Thorner Kulturverein, der sich um die Vertiefung des historischen Bewusstseins unter den Einwohnern dieser Städte verdient gemacht hat. In den Jahren 1980–1984 erschienen zwölf fortlaufend nummerierte Bände, die die Geschichte, Tradition und Kultur der Region populärwissenschaftlich präsentierten. Verantwortlich für die graphische Bearbeitung des Zyklus war Zygfryd Gardzielewski, die Funktion des Verlagsredakteurs übte Alojzy Tujakowski aus. Die Edition der Reihe wurde 1984 eingestellt, aber die Strömung der populärwissenschaftlichen Publikationen wurde in einer neuen Initiative fortgesetzt – und zwar in der „Biblioteczka Toruńskiego Towarzystwa Kultury” [Handbibliothek des Thorner Kulturvereins]. Der Artikel bringt die Entstehungsumstände des ersten Publikationszyklus des Thorner Kulturvereins näher. Ausführlich präsentiert werden Positionen, die sich in den Publikationsplänen dieser Reihe befanden, aber letztendlich nicht gedruckt wurden.